

Розділ 1

Сучасне банківництво – проблеми та перспективи розвитку

УДК 336.717.3 : 368.8 (477)

*Глущенко В. В.
Штомпель І. В.*

СИСТЕМА СТРАХУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ ВКЛАДІВ В УКРАЇНІ – ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Анотація. Глобальна фінансова криза розхитала провідні фінансові ринки світу, в тому числі й України, та суттєво похитнула довіру громадян до вітчизняної банківської системи, про що свідчить рекордно низький приріст вкладів населення в банки та масовий відтік коштів із рахунків. У такій ситуації особливого значення набуває розвиток та реформування системи страхування депозитів, упровадження нових систем виплат та платежів, аби захистити інтереси вкладників і, таким чином, усієї банківської системи. Тож, захищаючи малі інтереси, ставимо за мету великі цілі.

Ключові слова: пропорційна система компенсацій, система зважених на ризик платежів, «моральна шкода», відшкодування.

Вступ. Нещодавнє банкрутство американських банків-гігантів, дефолти банків у багатьох країнах світу протягом 2008 р. розхитало провідні фінансові ринки не тільки США, а й країн Європи, в тому числі України, банківський сектор якої лихоманить і досі. Постає логічне запитання: чи готова Україна до схожих потрясінь у банківській сфері та якою склалася ситуація на українському банківському секторі протягом 2008 р.? Як свідчить статистика, рекордно низький приріст депозитного портфеля населення було зафіксовано у вересні 2008 р. – лише 2,3 млрд грн. Приріст нижче цього рівня спостерігався лише в I кварталі 2006 р., а у 2007-му цей показник становив 4,4 млрд грн. У поточному році абсолютний приріст депозитного портфеля поступово зменшується щомісяця. Наприклад, у квітні 2008 р. він становив ще 6,8 млрд грн [1, с. 52–54].

Більшість європейських країн намагаються подолати кризу за допомогою системи страхування вкладів: уряди деяких країн декларують плани збільшення гарантованої суми, інші – надали фінансову підтримку банкам чи навіть оголосили про повне гарантування державою всіх банківських вкладів (як заявили Ірландія, Австрія, Німеччина та ін.).

Ще одна гостра проблема – вірогідність масових неплатежів населення та підприємств за виданими кредитами. Згідно з офіційною статистикою НБУ частка проблемних кредитів не перевищує 1,5 % від загального обсягу, проте, за підрахунками самих банкірів, їхня частка досягає 3–5 % і може збільшитися до 10 %. У той

же час нещодавно Standard & Poor's знизилася коротко- та довгострокові суверенні кредитні рейтинги України майже до найнижчої позначки та розрахувала, що частка проблемних кредитів у портфелі українських банків складає 35–50 %.

У такій ситуації актуальне питання розвитку системи гарантування вкладів, головна мета якої – забезпечити довіру громадськості до української банківської системи та, врешті-решт, запобігти масовій банківській кризі. Адже в такі турбулентні часи найбільш незахищеним є населення країни, а банкрутство банків може призвести не тільки до економічних та фінансових потрясінь, перебудови світової валютної системи, інформаційних війн тощо, але й до великих соціальних потрясінь, тому вдосконалення національної системи страхування депозитів вкладників – один зі способів виходу з такої складної ситуації.

Постановка завдання. Мета роботи – проаналізувати існуючу українську систему страхування депозитів, наголосити на недоліках, запропонувати комплексну систему заходів для ефективної діяльності системи в умовах сучасності. В ході роботи використовувались переважно методи теоретичного узагальнення, аналітичні, методи статистичних оцінок, табличні та графічні методи. Інформаційна основа дослідження проблем страхування депозитів – це ділові публікації та огляди в українській та зарубіжній пресі, сайти офіційних ділових видань.

Результати. З історії відомо, що перші системи гарантування вкладів були створені в США на початку XIX ст., але не були поширеними до Великої депресії 1930-х рр. Зараз системи страхування депозитів діють у 99 країнах світу, ще у 20 країнах вони знаходяться на стадії впровадження та доопрацювання.

В Україні для захисту вкладників у 1998 р. було створено Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Нині він виплачує компенсації вкладникам чотирьох банків (ВАТ АКБ «Гарант», АКБ «Інтерконтинентбанк», ТОВ «Київський універсальний банк», ВАТ «Європейський банк розвитку та заощаджень»). Станом на 1 грудня 2008 р. виплачена сума компенсацій, здійснених Фондом вкладникам цих банків, які зараз знаходяться в стані ліквідації, коливається в межах 96,8–99,5 % від загальної суми відшкодувань [2]. Інформація про виконання Фондом зобов'язань перед вкладниками цих банків наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Виконання Фондом зобов'язань перед вкладниками банків, які знаходяться в стані ліквідації (станом на грудень 2008 р.) [2]

Найменування банку	Кількість вкладників, які отримали виплати		Виплачена сума компенсацій	
	Абсолютне значення	% від загальної кількості	тис. грн.	% від загальної суми виплат
ТОВ «Київський універсальний банк»	5 287	95,1	80 374,6	99,4
АКБ «Інтерконтинентбанк»	4 442	97,3	77 808,4	99,5
ВАТ АКБ «Гарант»	2 757	98,0	44 907,6	99,5
ВАТ «Європейський банк розвитку та заощаджень»	12 869	39,5	257 751,2	96,8

Система гарантування вкладів кожної країни має свою історію становлення, свої переваги та недоліки, Україна – не виняток. Серед основних **переваг** функціонування Фонду в Україні можна виокремити такі:

1. Членами Фонду є всі діючі банки, за винятком ВАТ «Державний ощадний банк України», адже гарантом за його вкладами є держава.
2. Розмір відшкодувань вкладів фізичним особам відповідає вимогам МВФ.

В Україні розмір компенсацій збільшувався одинадцять разів – з 500 до 150 000 грн, нині захищені вклади понад 90 % вкладників. Максимальні розміри відшкодувань у країнах світу різні. Досі повне відшкодування отримують вкладники банків Мексики, Туреччини та Кувейту. Ідея збільшення державних гарантій за вкладами фізичних осіб збанкрутілих банків популярна не тільки в Україні, а й у багатьох розвинених державах світу. З огляду на лихоманку на провідних фінансових ринках країни-члени ЄС збільшили мінімальний розмір компенсацій до 50 000 євро. Уряд Росії федеральним законом від 13 жовтня 2008 р. оголосив про збільшення виплат до 700 000 руб., але найщедрішим виявився уряд США – передбачено тимчасове збільшення гарантованої суми зі 100 000 до 250 000 дол. [3].

Розмір компенсацій має бути логічно обґрунтований. Найлогічніша прив'язка розміру виплат до обсягу ВВП на душу населення. *В рекомендаціях МВФ пропонується встановити величину покриття на рівні одно- або двократного розміру ВВП на душу населення.* Світова практика свідчить, що рівень покриття коливається в межах від 0,1 у Македонії до 14,5 у Чаді з середнім значенням **3,0** для світу в цілому. В Україні рівень покриття за банківськими вкладками на початок 2007 р. становив 1,3, а у зв'язку зі збільшенням розміру компенсацій величина покриття вже перевищує позначку 3,0. Таким чином, Україна будує свою систему гарантування вкладів згідно з рекомендаціями МВФ, але необхідно враховувати й той факт, що Україна значно відстає від розвинених країн світу за розміром ВВП на душу населення [4, с. 32].

Статистика свідчить, станом на 01.12.2008 обсяг депозитів фізичних осіб становив 206,7 млрд грн, проте активи Фонду не перевищували 3 млрд. І це мізерна сума, якої не вистачить навіть на покриття збитків вкладникам при банкрутстві одного середнього банку, не говорячи про найбільші банки України, адже лише «Приватбанк» має обсяг депозитів фізичних осіб на 10 млрд грн, тобто втричі більше, ніж обсяг усіх активів Фонду [5, с. 5].

Обсяг ресурсів Фонду далекий від безпечного рівня, тому необхідно шукати шляхи його поповнення. Одним із таких шляхів може стати створення під контролем НБУ та Держфінпослуг *дочірньої структури Фонду*, яка б займалась управлінням невеликої частки його активів (10–20 %). Такий дозвіл на здійснення вкладень у корпоративні цінні папери не тільки дасть змогу збільшити фінансові ресурси Фонду, а й сприятиме розвитку вітчизняного фондового ринку.

Звісно, будь-яка система не ідеальна, потрібно її постійно вдосконалювати з огляду на реалії та виклики сучасності. Тому зосередимо увагу на основних **недоліках** функціонування Фонду:

1. *Поширення дії системи гарантування вкладів лише на захист інтересів фізичних осіб*, не враховуючи інтереси фізичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності та юридичних осіб.
2. *Недостатність джерел формування ресурсів Фонду.*

З огляду на фінансову нестабільність НБУ опрацьовує проект щодо збільшення регулярних зборів вдвічі (з 0,25 до 0,5 % від обсягу залучених коштів). Уже

прийняте рішення про надання Національним банком Фонду кредиту в розмірі 1 млрд грн, а також про тимчасове фінансування виплат за рахунок щорічних внесків НБУ від перевищення кошторисних доходів над кошторисними витратами (в розмірі 20 % від перевищення доходів над його витратами, але не менше 1 млрд грн) [6].

3. Обмежені контрольні функції Фонду.

Фонд не контролює процес виплати банками-агентами компенсацій вкладникам, а також не здійснює нагляд за санацією, ліквідацією банків. А це не відповідає світовій практиці, де відповідні структури повністю контролюють процес від отримання внесків до видачі компенсацій вкладникам.

4. Виконання основних повноважень Фонду здійснюється через різні структури.

Так, через НБУ Фонд здійснює інвестування ресурсів у державні цінні папери, через банки-агенти – виплачує компенсаційні платежі. Зараз компенсації вкладникам виплачуються через п'ять банків та приблизно 200 відділень. Партнерами Фонду є такі банки, як «Правекс-банк», «Приватбанк», «Промінвестбанк», «Сведбанк» та «Укрпромбанк». Зважаючи на кризову ситуацію НБУ розробив нову схему виплат компенсацій: Фонд приєднується до НСМЕП, завдяки чому вкладники матимуть можливість отримати кошти через 41 банк та 4000 відділень, а сам Фонд зможе переводити кошти до банку-агента лише на вимогу вкладника, тобто Фонд матиме можливість розпоряджатися цими коштами до дня їх отримання вкладником.

5. Недосконала структура активів Фонду.

Досить цікаві дані про структури активів американської Федеральної корпорації зі страхування депозитів (ФКСД) та активів Фонду. В американській корпорації 10 % активів спрямовується на корпоративні загальні та адміністративні витрати, 16 % – на страхові програми, 50 % – на програми нагляду та захисту споживачів, 24 % – на управління доходами. В Україні: 5,5 % – на утримання, 14,2 % – на гарантійні виплати, 80,3 % – на інвестиції в ОВДП. Усе це свідчить, що в Україні бракує програми захисту клієнтів банків, яка б базувалася на здійсненні Фондом моніторингу за учасниками фонду, санації проблемних банків, що говорить про необхідність розширення функцій та повноважень Фонду [4, с. 33].

Українська реальність свідчить, що банкрутство банків – найбільш неефективний і найбільш застосований метод в Україні. Урядові нашої країни доцільно впроваджувати в практику інші конструктивніші та ефективніші методи: організації угод з передавання активів та зобов'язань від «хворого» банку до «здорового» (бридж-банку) і надання фінансової допомоги банку (чи інвесторам) без його закриття. Ці два методи були перевірені на практиці в США, Канаді, Японії, Німеччині та багатьох інших країнах [7].

Таким чином, побудувати систему страхування депозитів, значить, прийняти виважене рішення, адже недбало побудована система може викликати проблеми, наприклад, «моральної шкоди» (**moral hazard**). Яким чином можна побудувати ефективну систему страхування депозитів та уникнути проблеми моральної шкоди? Є кілька шляхів: *ввести ліміт відшкодування, виключити окремі категорії депозитів із кола гарантованих, установити пропорційну систему виплат, ввести диференційовані внески для банків-учасників залежно від ступеня ризику діяльності банку (risk-adjusted system).*

Аби уникнути проблеми «моральної шкоди», необхідно при створенні системи страхування депозитів, ураховуючи поставлені перед системою завдання, визначи-

ти коло депозитних інструментів, які страхуватимуться. У багатьох країнах не страхуються депозити осіб та організацій, які мають можливість отримувати інформацію про фінансовий стан банку, а також забезпечувати дотримання ним ринкової дисципліни. І це абсолютно логічно, адже при створенні національної системи страхування депозитів за мету ставиться насамперед захист найменш освічених у галузі фінансів власників депозитів, які часто мають незначні за розміром суми, розміщені в банках. Тож, захищаючи малі інтереси, ставимо собі за мету великі цілі. В Україні Фонд не відшкодовує гарантовану суму за вкладками, розміщеними членами наглядової ради, ради директорів і ревізійної комісії банку; працівниками незалежних аудиторських фірм, які здійснювали аудиторські перевірки банку протягом останніх трьох років; акціонерами, частка яких перевищує 10 % статутного капіталу банку; вкладниками, які на індивідуальній основі отримували від банку пільгові відсотки та мали фінансові привілеї, що призвели до погіршення фінансового стану банку; вкладниками, які не були ідентифіковані ліквідаційною комісією та ін. [6].

Отже, одним зі шляхів збереження ринкової дисципліни і скорочення витрат на страхування депозитів, а також зменшення впливу «моральної шкоди» є **пропорційне страхування**, при якому відшкодовується не вся сума депозиту, а лише відповідна частина депозиту згідно з установленим на законодавчому рівні відсотком. Це стимулює вкладників виваженіше підходити до вибору банку та змушує проводити моніторинг його діяльності. Проте необхідно врахувати й недолік цієї системи – така схема не завжди виправдана щодо власників невеликих вкладів, адже вони не мають можливості проводити моніторинг через обмежені фінансові можливості. Для того, аби послабити негативний ефект цього методу, можна порекомендувати застосовувати її не для всіх вкладів, а починати з певної суми для максимального захисту невеликих вкладників, а також для стимулювання великих вкладників не перекладати ризики на банк і самостійно стежити за фінансовим станом банку.

Корисним може бути досвід Росії, де стовідсоткова компенсація стосується вкладів, які не перевищують 200 000 руб., а більші суми відшкодовуються в розмірі 90 % від суми депозиту, але не більше ліміту відшкодування – 700 000 руб. [3]. Для України при максимальному розмірі відшкодування в 150 000 грн з урахуванням того, що 90 % усіх вкладів населення не перевищують 100 000 грн, доцільно ввести *прогресивну шкалу компенсацій*. Наприклад, вклад на суму до 100 000 грн компенсується на 100 %, вклади відповідно до 125 000 грн – на 90 %, від 125 000 до 150 000 грн – в розмірі 75 % від суми депозиту.

Перспективний напрям розвитку української системи страхування вкладів – уведення **диференційованої системи внесків** банків-учасників Фонду залежно від ступеня якості кредитного портфеля та ступеня ризику діяльності банку. Зараз в Україні існує єдина шкала зборів, але вона містить у собі елемент несправедливості. З одного боку, всі банки сплачують однакові внески: і найнадійніші, які здійснюють безпечні капіталовкладення, і невеликі та проблемні, котрі проводять необґрунтовану ризиковану політику, а з іншого, це може призвести до послаблення контролю з боку держави. Поки що перехід української системи страхування вкладів до системи диференційованих внесків дещо передчасний, адже спочатку необхідно налагодити систему подання банками достовірної звітності, інформації, яка б дала можливість оцінити реальні ризики їхньої діяльності, потрібно розробити систему критеріїв, за якими здійснюватиметься оцінка ризиків, а також

узгодити ці критерії та методологію ранжування банків за рівнем ризику з Національним банком України як головним органом нагляду за банківською системою.

Висновки. Підбиваючи підсумок, необхідно наголосити на тому, що *основною метою існування такої системи страхування вкладів має бути не тільки захист інтересів вкладників, а й запобігання банкрутств.* Тому система захисту депозитів повинна поєднувати в собі власне механізм страхування вкладів з ефективним банківським наглядом, прозорою системою звітності і налагодженою законодавчою базою. Адже світова практика свідчить – своєчасно розпочата санація банку за участі капіталу Фонду може бути набагато дешевшою та безболісною, ніж виплата гарантованих депозитів у разі банкрутства банку.

Література

1. Гриньков Д. Вкладчивые манеры: Приток банковских вкладов населения резко сократился. Привлекать вкладчиков не помогают даже заоблачные депозитные ставки. Доверие к банковской системе серьезно пошатнулось / Д. Гриньков // Бизнес. – 2008. – № 41 (820). – С. 52–56.
2. www.fg.org.ua – сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.
3. Обзор экономических показателей, 14.11.2008 // Экономическая экспертная группа // www.budgetrf.ru/Publications/Magazines/EEG/EEG200811191618/world/EEG200811191618_000.zip.
4. Волосович С. Особливості й тенденції розвитку національної системи страхування банківських вкладів в умовах євроінтеграції / С. Волосович, В. Тринчук // Вісник НБУ. – 2007. – № 8. – С. 28–34.
5. Дубинский А. Доходы ФГФВЛ вырастут / А. Дубинский // Экономические известия. – 2008. – 12 нояб. – С. 5.
6. Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 20.09.2001 № 2740-III // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 5.
7. Турбанов А. В. Мировой финансовый кризис: защита вкладчиков – приоритетная задача / А. В. Турбанов, Н. Н. Евстратенко // Банковское право. – 23.10.2008.
8. IADI Discussion Paper on the Governance of Deposit Insurance Systems, Basel, 2007b. // www.iadi.org/Draft%20Guidance%20Papers/IADI%20-%20Governance%20Guidance%20Paper%2022November%202007t.pdf

Summary. Global financial crisis undermined the main financial markets throughout the world, including Ukraine and reduced the trust of the community to domestic banking system; it is indicated by statistics, which shows the record low growth of deposit portfolio and mass withdrawal of money. In such situation reforms in deposit insurance system which includes implementation of new repayment and risk-adjusted premium systems become more popular in order to protect depositors' interests and finally a whole banking system. To protect small interests means to achieve great goals.

Keywords: graduated system of compensations, risk-adjusted system, moral hazard, reimbursement